

‘Duitse restitutie nazi-roofkunst moet beter’

Achtergrond - 2 mei 2024 - Auteur: Lynn Stroo

Adolf Hitler werkte tijdens de Tweede Wereldoorlog hard aan de verwezenlijking van één van zijn dromen: een eigen Führermuseum vol kunst. Ook andere hooggeplaatste nazi's hadden omvangrijke kunstverzamelingen. Daarvoor werden honderdduizenden waardevolle werken gestolen, vooral van Joden. Ruim tachtig jaar later zijn nog veel objecten niet terug bij de oorspronkelijke eigenaren of hun nazaten. De Duitse regering kwam onlangs met hervormingen om de restitutie van nazi-roofkunst te verbeteren. Maar volgens Simon Goodman, op zoek naar de bezittingen van zijn familie, is dat niet genoeg. “Duitsland is veel te laat.”

De vermogende Duits-Joodse bankiersfamilie Gutmann verhuisde na de Eerste Wereldoorlog naar Nederland, waar het echtpaar Fritz en Louise - de grootouders van Simon Goodman - een villa op landgoed Bosbeek in Heemstede betrok. Het huis stond vol kunst en kostbaarheden. Aan de muren hingen schilderijen van Pierre-Auguste Renoir en Sandro Botticelli. Toen in 1940 de Tweede Wereldoorlog uitbrak, wilden nazi-kunsthandelaren de schilderijen van Fritz ‘kopen’. In ruil daarvoor zou de Duitse bezetter de familie voorlopig met rust laten. Fritz werkte mee, maar niet veel later kwamen de handelaren terug voor de zilvercollectie. Uiteindelijk werd de hele inboedel van villa Bosbeek tot het laatste theelepeltje leeggeroofd, schrijft Goodman in zijn boek ‘De wolven namen alles mee’. Fritz werd in 1944 in concentratiekamp Theresienstadt vermoord, Louise niet veel later in Auschwitz.

Het is een van de vele voorbeelden van hoe de nazi's het bezit van vooral Joodse families binnen en buiten Duitsland afpakten. Door de gedwongen verkopen wekten de nazi's de schijn van rechtmatigheid. Ongeveer 600.000 schilderijen en miljoenen boeken, manuscripten, religieuze voorwerpen en culturele objecten werden tijdens de nazitijd gestolen, staat in [een rapport](#) van de World Jewish Restitution Organization (WJRO) dat in maart verscheen.

Vermiste kunstwerken

Na de oorlog werd een groot deel van de gestolen kunstwerken teruggevonden en

naar de landen van herkomst gebracht. Maar naar schatting 100.000 van de geroofde schilderijen zijn nooit teruggegeven, net als veel andere objecten, meldt het rapport. Tegelijkertijd duiken sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog regelmatig vermiste werken op in musea, bij kunstveilingen of in privécollecties over de hele wereld.

'Dat vele Joodse slachtoffers van de nazi's nog steeds hun eigendom niet terug hebben, is voor ons land diep beschamend'

Hoewel Duitsland in 1998 samen met 43 andere landen in Washington overeenkwam dat er 'eerlijke en rechtvaardige' oplossingen moesten komen om de nazi-roofkunst weer naar de rechtmatige eigenaren te brengen - de zogenoemde Washington Principles - krijgt Duitsland al jaren nationaal en internationaal kritiek op zijn restitutiebeleid. Het gaat te traag en te inefficiënt, stelde de Commission for Art Recovery in New York [in 2018](#). Ook de WJRO schrijft in haar rapport dat het restitutieproces in Duitsland de afgelopen jaren nauwelijks is verbeterd. "Dat vele Joodse slachtoffers van de nazi's nog steeds hun eigendom niet terug hebben, is voor ons land diep beschamend", zei Olaf Zimmermann, voorzitter van de Duitse cultuurraad [begin dit jaar](#).

De huidige Duitse regering van SPD, FDP en Groenen trok zich de kritiek aan en nam in het regeerakkoord van 2021 op dat het teruggeven van nazi-roofkunst beter moet. Onder leiding van de minister van Cultuur Claudia Roth (Groenen) [stemden alle deelstaten in maart in met het plan](#) om de Beratende Kommission NS-Raubkunst (adviescommissie voor nationaal-socialistische roofkunst) grondig te hervormen. Tot deze commissie kunnen erfgenamen en musea zich sinds 2003 wenden als er onenigheid is over een bepaald kunstwerk. De adviescommissie kan bemiddelen en bijvoorbeeld aansturen op herkomstonderzoek naar een object.

'Madame Soler'

Een inmiddels [exemplarisch voorbeeld](#) van zo'n conflict in Duitsland is het schilderij 'Madame Soler' van Pablo Picasso, dat sinds de jaren zestig in het bezit is van de Bayerische Staatsgemäldesammlungen in München. Het schilderij behoorde ooit toe aan de Joodse bankier en kunstverzamelaar Paul von Mendelssohn-Bartholdy. Zijn erfgenamen maken al jaren aanspraak op het werk, maar de deelstaat Beieren verzet zich tegen de inmenging van de Beratende Kommission. Het argument: door eigen onderzoek is al gebleken dat het schilderij legitiem in de collectie terecht is gekomen.

Simon Goodman schreef [het boek](#) 'De wolven namen alles mee. Op zoek naar de door

de nazi's geroofde kunstverzameling van mijn familie' (Meulenhoff, 2015).
Momenteel werkt hij aan een vervolg.

In het geval van 'Madame Soler' kan de Beratende Kommission niet tussenbeide komen, omdat Beieren, als bezitter van het schilderij, daar niet mee akkoord gaat. De aangekondigde hervormingen moeten daar voor het einde van dit jaar verandering in brengen. Zo wordt de adviescommissie omgevormd tot een arbitragecommissie. Haar oordeel is dan niet langer slechts een advies, maar een juridisch bindende uitspraak. Musea kunnen die niet meer naast zich neerleggen. Ook kunnen erfgenamen dan zelfstandig een beroep doen op de commissie, zonder dat een museum moet instemmen met zo'n procedure.

Het was de Beratende Kommission zelf die op een grondige hervorming had aangedrongen. [In een uitgebreid memorandum](#) schreven de commissieleden vorig jaar september dat ze het gebrek aan een juridische basis 'in het land van de daders' 'ongepast en onvoldoende' vinden.

Minimale rol

De Beratende Kommission kan nu zelden een rol van betekenis spelen. De afgelopen twintig jaar bracht de commissie slechts 24 keer advies uit in restitutiezaken. Dat aantal staat in schril contrast met bijvoorbeeld de tienduizenden onopgeloste zaken die te vinden zijn in de [Lost-Art-Database](#): een internationale databank die in Duitsland werd opgezet om vermiste en gevonden kunstwerken uit de Tweede Wereldoorlog te indexeren. Op dit moment worden 41.285 geroofde werken gezocht. Daarnaast staan er 41.072 gevonden objecten in waarvan de eigenaar vermoedt dat ze door de nazi's gestolen zijn.

Simon Goodman (1948) is het eens met de kritiek van de Beratende Kommission, vertelt hij aan Duitslandweb. “Zonder juridische macht is zo’n instantie slechts ‘window dressing’”. Goodman groeide op in Engeland, waar zijn vader de Duits-Joodse achternaam Gutmann had veranderd in Goodman. Tot aan de dood van zijn vader in 1994 wist Simon Goodman niets over het lot van zijn grootouders in de oorlog. Daarna ontving hij dozen vol documenten en ontdekte hij dat zijn vader een groot deel van zijn leven had gewijd aan het zoeken naar de gestolen familiebezittingen, vaak zonder succes.

Goodman pakte de zoektocht op. Inmiddels is hij een belangrijke stem in het internationale debat over nazi-roofkunst en heeft hij al 350 objecten uit de Gutmann-collectie uit verschillende landen weten terug te krijgen, waaronder de schilderijen van Renoir en Botticelli. “Nederland heeft in vergelijking met andere landen één van de beste restitutiesystemen. Het is nog steeds ingewikkeld, maar in Nederland is veel onderzoek en het proces is transparant.”

'Te laat'

Over Duitsland is Goodman kritisch, hij noemt het land een “constant probleem” in zijn zoektocht. Restituties gaan moeizaam, mede omdat erfgenamen met de verschillende deelstaten apart zaken moeten doen. Ook hoeven musea niet mee te werken aan restitutieclaims. Goodman wist in 2012 twee zeldzame en kostbare gouden tafelklokken van zijn familie - uit de zestiende eeuw - terug te krijgen van Landesmuseum Württemberg in Stuttgart. “Daarbij had ik vooral geluk, omdat ik mensen trof die bereidwillig waren.”

'Het Duitse systeem is er tot nu toe vooral op gericht geweest om musea te beschermen'

In de hervorming van de Beratende Kommission heeft Goodman weinig vertrouwen: “Duitsland is er 25 jaar te laat mee, het had na de Washington Principles al moeten gebeuren. We drijven steeds verder af van de tijd waarin de misdaden zijn gepleegd en restitutie wordt steeds lastiger.”

Goodman is momenteel verwickeld in een strijd met het Germanisches

Nationalmuseum in Neurenberg over een zestiende-eeuwse zilveren beker. "Ik heb al veel met het museum gecorrespondeerd, maar ik kan niet bewijzen wanneer het precies uit de Gutmann-collectie is verdwenen. Het museum zegt: 'Wij hebben het 15 jaar na de oorlog gekocht.' En nu zitten we vast."

Bewijslast

Het Duitse systeem is er tot nu toe vooral op gericht geweest om musea te beschermen, zegt Goodman: "Als erfgenamen aanspraak maken op een kunstwerk, moeten zij bewijzen dat het van hen was. Maar de meeste mensen kunnen dat niet. De nazi's hebben de officiële documenten verbrand, de meeste overlevenden zijn er niet meer en de nabestaanden, zoals ik, hebben soms alleen kopieën of incomplete papieren. Het zijn moeilijke en tijdrovende processen." Ook in andere landen worden eigendomsbewijzen gevraagd, maar volgens Goodman doen Duitse instanties veel moeilijker.

Wat volgens Goodman echt zou helpen om de restituties te versnellen, is de bewijslast omdraaien: "Ze moeten zo snel mogelijk het bewijs van de nabestaanden vooropstellen. In dat geval moeten musea bewijzen waar een kunstwerk vandaan komt en hoe het is aangekocht. Zij hebben het geld, laat musea doen wat ik de afgelopen dertig jaar heb gedaan." De Duitse overheid investeerde de afgelopen jaren steeds meer geld in herkomstonderzoek: sinds 2008 kregen musea in totaal ongeveer 50 miljoen euro om hun collectie zelf te onderzoeken. Die kunnen vooralsnog zelf bepalen wat ze onderzoeken en hoe.

De aankondiging dat de Beratende Kommission een arbitragecommissie wordt, heeft al beweging gebracht in de vastgelopen zaak van het schilderij 'Madame Soler' in München. De Beierse minister van cultuur Markus Blume (CSU) wil - nu er een arbitragecommissie komt - wel meewerken, [liet hij aan de regionale omroep BR24 weten](#).

Restitutiewet?

Bij vastgelopen restitutieclaims voor kunstwerken die zich niet in openbare musea, maar in privécollecties bevinden, kan ook de nieuwe arbitragecommissie niets betekenen: die zaken zijn volgens de Duitse wet allang verjaard. Alleen een alomvattende restitutiewet voor nazi-roofkunst zou dat probleem kunnen oplossen, maar zulke regelgeving is vooralsnog niet gepland. "Duitsland heeft nog een lange weg te gaan", erkende minister Roth onlangs [in een interview](#).

Ook Goodman is nog lang niet klaar. "Via de spullen krijg ik binding met de familie die ik nooit heb gekend. Elk theekopje dat ik terugkrijg, is een overwinning van het goede over het kwaad."

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/59168/duitse-restitutie-nazi-roofkunst-moet-beter>